

*Александар Гајић**

Институт за европске студије, Београд

РУСКА СПОЉНА ПОЛИТИКА И ЊЕНИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ИНТЕРЕСИ НА БАЛКАНУ**

Сажетак

За Русију Балкан представља регион од великог историјског и културно-верског значаја, па се руским медијима и јавној дипломатији везе са њим доживљавају веома блиским и значајним. У раду се посматра руска спољна политика, опсег њеног утицаја као и њени геополитички интереси на Балкану. У првом делу рада се обрађује класична геополитичка позиција Балкана из перспективе руске спољне политике и пружа кратки историјски преглед руског утицаја на Балкану од времена решавања „Источног питања“, преко епохе светских ратова и Хладног рата до Пост-хладноратовског периода. Потом се анализира стварни домет руске спољне политике у савременим условима на Балкану. Уочавајући његова знатна ограничења, у завршном делу рада се даје објашњење које геополитичке околности су узрок томе, као и зашто се преувеличава руски утицај (често називан и „малигним“) на простору Балкана.

Кључне речи: *Русија, спољна политика, Балкан, Евроазија, геополитика, регионална безбедност, геоекономија*

* Контакт: gomego@eunet.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта 179014 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Обраћање америчког потпредседника Мајка Пенса на самиту „Јадранске повеље“ у Црној Гори 2017. у коме је он упозорио на руске тајне операције на Балкану¹ потврдило је како тада нова, Трампова америчка администрација почиње да подлеже јавном дискурсу о руском спољнополитичком „малигном утицају“ на Балкану, тако често изрицаном од стране америчке „дубоке државе“. Пенс је том приликом изнео тврдње како Русија наставља да дестабилизује регион подривајући тамошње младе демократије и одваја их од остатка Европе. Идентичне квалификације нашле су се у извештају за амерички Конгрес под називом „Путином асиметрични напад на демократију у Русији и Европи: последице по националну безбедност САД“ у коме је посебно апострофирано да се овај „малигни утицај“ у Србији манифестује кроз културне везе, пропаганду, енергетику и јачање сарадње у области одбране, као и у културним везама и везама између православних цркава.² Цео овај дискурс у широм спектру истиче како се Русија, у оквиру шире геостратегије, интензивно упушта у повећање и продуживање политичке нестабилности у балканским државама како би подривала или бар одлагала њихову интеграцију у ЕУ и НАТО. У том смислу Русија се приказује као држава која наводно подупире ауторитарне политичке структуре и екстремно десничарске групе на Балкану, све како би подстакла назадовање демократије и политичку поларизацију који би компликовала ЕУ и НАТО перспективе овог региона.³

Мада негативно интонирани и крајње пристрасни, овакви наративи ипак тачно примећују како за Русију Балкан представља регион од великог историјског и културно-верског значаја. Везе са Балканом у руским медијима и јавној дипломатији се доживљавају веома значајним, засигурно најближим после веза са постсовјетским простором. Тачно се увиђа да Русија на територију Балканског полуострва гледа као на важну локацију између Црног мора и Медитерана који везује просторе руског континенталног простора са источним

1) “Mike Pence, in Montenegro, Assures Balkan of US’s support“, *New York Times*, 08.02.2017. <https://www.nytimes.com/2017/08/02/world/europe/pence-montenegro-markovic-nato.html> приступљено 01.08.2019.

2) „Сенат САД: У Србији постоји руски малигни утицај“, Н1, 13.01.2018, <http://rs.n1info.com/Vesti/a356448/Senat-SAD-Ruski-maligni-uticaj-u-Srbiji.html>

3) Видети: „Russia’s Game in the Balkans“, *Carnegie*, 26.03.2019. <https://www.ceas-serbia.org/en/external/7978-russia-s-game-in-the-balkans> приступљено 01.06.2019.

Медитераном (тј. Блиским истоком) и централном Европом. Како је црноморски басен једина веза Русије са топлим морима, Балкан представља простор преко кога је Русија историјски тежила да ово полуострво на југоистоку Европе претвори у свој мост за геостратешко наступање ка Средоземљу.

БАЛКАН У ПЕРСПЕКТИВИ РУСКЕ ГЕОПОЛИТИКЕ

Балканско полуострво представља спону између европског и блискоисточног „Римланда“, обода евроазијског континента што одељује његово језгро („Хартланд“) од приступа светским морима. Као контактано подручје различитих геополитичких и културно-историјских ентитета, он представља простор потреса (shatterbelt) који је истовремено мост између цивилизација, али и арена њиховог међусобног надметања. Балкан стога обилује геополитичким тензијама дуж магистралних праваца север-југ и исток-запад. Савремене геополитичке тенденције овој класичној улози „моста и препреке“ придодaju Балкану и додатну функцију: „У новијој консталацији, када Балкан није више само евроазијски „мост“ традиционалног правца северозапад-југоисток, него све више важна *intermarium*-ска карика између Јадранског и Црноморског басена, расте важност његових попречних речних долина као потенцијалних природно предиспонираних саобраћајних коридора.“⁴

Русија, као континенталистичка сила смештена у „срцу копна“ историјски је тежила да преко Балкана изврши геополитички продор на (из њихове перспективе) југозапад и деблокира мореузе (Босфор и Дарданеле) који је одељују од партиципације у Средоземљу и даље, светским морима. Културно-историјске околности везане за решавање „источног питања“ (тј. надметања око преузимања територија Османског царства у фази распадања) од времена досезања Балкана (друга половина 18. века) биле су погодне по геополитичке амбиције царске Русије: Балканско полуострво, које је чамило под Османском влашћу (тачније - све више безвлашћем), већински су настањивали православни хришћански народи који су у Русији гледали братску силу која ће их ослободити вековног

4) Степић Миломир, „Савремени економско-географски и геополитички положај Србије“, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 316.

ропства.⁵ Утицај Русије се посебно појачао њеним избијањем на доње Подунавље и стављањем Влашке и Молдавије у вазални положај према Петрограду. Иако доста успешна у тежњама да помогне ослобођењу појединих балканских народа (пре свих Срба и Грка), па и у непосредним ратовима са Турском у 19. веку, дубљи руски утицај на Балкану је остао ограничен услед константног противљења западних сила – пре свих Велике Британије и Аустро-Угарске – и јачању руског присуства и самосталности новонасталих хришћанских држава.⁶ Ипак, Русија је 1912. године успела да кумује стварању Балканског савеза (Србије, Бугарске, Грчке и Црне Горе) који је успео да практично избаци умирућу Турску са европског континента, упркос каснијим размирицама које су западне силе подстакле између дојучерашњих савезника. Када је, две године касније, Србија била нападнута од стране Аустро-Угарске (што је представљао окидач за светски сукоб између Антанте и Сила Осовина), Русија је у преговорима са ратним савезницама успела да добије обећања у вези са својим територијалним тежњама према мореузима на Мраморном мору. Но, бољшевичка Револуција је избацила ову велику континенталну силу из Великог рата и балканских прилика, па од задовољења њених геополитичких претензија није било ништа. У Другом светском рату, тој другом полувремену светског сукоба, Совјетска Русија се, са потискивањем нацистичких снага, својим јужним крилом приближила Балкану. Након уласка њених трупа у источну половину полуострва и преласка Румуније и Бугарске из табора Осовине у редове савезника, СССР је завлада већим делом Балканског полуострва (изузев Грчке, у којој су западни савезници помогли победу својих миљеника у тамошњем грађанском рату, и неутралне Турске која је задржала контролу над мореузима). Југословенским напуштањем совјетског геополитичког табора 1948. године (након резолуције Информбироа), а потом и Албаније, Совјети су успели да очувају само своје присуство у источном делу Балкана. Такво стање је потрајало да краја Хладног рата.

Распад источног блока и Совјетског Савеза довео је до готово потпуног запоседања Балканског полуострва од стране

5) Видети: Поповић Василиј, *Источно питање*, Геца Кон, Београд, 1928.

6) О руској спољној политици у историјско перспективи видети. Lederer Ivo, *Russian Foreign Policy – Essays in Historical Perspective*, Yale University Press, New Haven and London, 1962.

америчких атлантиста, тако да је руски утицај у последњој деценији 20. века готово ишчезао или био минималан. Простор Балкана је у највећој мери геополитички „покривен“ те претворен у одскочну даску за даље стратешко наступање атлантистичких сила ка „срцу копна“ – ка Русији и Централној Азији, преко црноморског басена и Каспија. Контрола овог простора вршила се на различите начине и различитим средствима „од директног војног присуства, преко вертикалног уплива на постојеће војне, безбедносне, финансијске, медијске и нво структуре, све до употребе класичног, вестфалског дипломатско-политичког утицаја на домаће представнике власти.“⁷

Русија је, ипак, успела да се врати на међународну позорницу у великом стилу на почетку новог миленијума. Међутим, „затечено стање“ на Балканском полуострву и даље носи печат Запада који сваки други спољни утицај на полуострву доживљава као изазов њиховој надмоћи што смера промени *status quo*-а. Руски утицај на Балкану и Србији, премда у поступном порасту, стога је ограничен и тренутно далеко нижег нивоа од утицаја САД и ЕУ. „Како је стартна основа била веома ниска, тако и значајан напредак није довољан да би се брзо „сустигли“ други геополитички играчи на овом изузетно битном простору.“⁸ Зато је Балкан поново постао исто оно што је био вековима: арена сталног геополитичког ривалства између различитих сила Запада и Истока. Главни инструменти овог надметања данас није толико војна сила, већ више економско-политичка средства.

Обнова и повратак Русије у великом стилу на међународну сцену од почетка 21. века довело је до уобличавања њене нове спољне политике и њених геополитичких императива међу којима су највидљивија три: да Русија остане нуклеарна суперсила, да поврати статус „Велике силе“ у међународним активностима и да поново буде хегемон – војни, политички и

7) Гајић Александар, „У геополитичком процепу: Србија између ЕУ и Евроазијске Уније“, Зборник *Србија и евроазијски геополитички простор* (ур. Степић М., Ђурић Ж.), Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 428.

8) Радун Бранко, „Русија и Балкан преко Београда“, Фонд стратешке културе, 24.04.2012, <http://srb.fondsk.ru/news/2012/04/24/rusiia-i-balkan-preko-beograda.html> приступљено 02.06.2019.

економски у свом региону (тј. на постсовјетском простору).⁹ Све ове циљеве Русија жели да оствари у перспективи темељног преобликовања савремених односа из униполарног у мултиполарни (односно полицентрични), у коме се отварају нове могућности за како за финансијско-економске система тако и за нове политичка и безбедносна удруживања у којима Запад неће више имати пресудну улогу. Русија је већ кренула у правцу стварања ових нових видова удруживања и стварања нових веза, који се сматрају почецима озбиљних алтернатива западном мондијализму. „Тако се пројекат Евроазијске уније сагледава се као почетак сабирања унутар неосвојиве телурократске тврђаве (обзиром да на њега, као простор у дубини континента, најудаљенијем од светских мора, поморске силе имају најмањи утицај), својеврсног „географског стожера историје.“¹⁰ Ово сабирање се фазно одвија истовремено са руским спољнополитичким усмерењима ка стварању континенталних савезништва на ободу евроазијског копна. Бројни експерти сматрају да ће ова савезништва у догледно време постати способна да у догледно време потисну атлантисте са ободних подручја („Римланда“) Старог света, али у више фаза. У првој фази Русија тежи да релативизује позицију „атлантизоване Европе, тј. ЕУ успостављањем обострано корисну веза; у другој фази, жели да помаже еманципацију Европе/ЕУ од САД и њено прерастање у посебни пол моћи у мултиполарном свету; у трећој фази „везивање Европе/ЕУ („Европског великог простора“) за Русију на партнерским економским и геополитичким основама. Четврта фаза: Европа/ЕУ у руској интересној сфери и потенцијално формирање Еврорусије као геоекономско-геополитичког–геостратегијског савеза.“¹¹

9) Aron Leon, „The Putin Doctrine“, *Foreign Affairs*, Council of Foreign Affairs, New York, March 2013, <http://www.foreignaffairs.com/articles/139049/leon-aron/the-putin-doctrine> приступљено 02.06.2019.

10) Гајић Александар, „Између евроатлантизма и евроазијства – положај савремене Србије“, *Култура Полиса* – посебно издање 3/2015, Култура полиса и ИЕС, Нови Сад, 2015, стр. 10-11.

11) Степић Миломир, „Могућност симбиозе српских и руских геополитичких интереса на Балкану“, *Национални интерес* бр 1-2/2009, год V, vol 5, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 63-64.

СТВАРНИ ДОМЕТИ САДАШЊЕГ РУСКОГ УТИЦАЈА НА ЗАПАДНОМ ДЕЛУ БАЛКАНА

Током претходне две деценија Русија покушава да се врати и донекле повећа своје „геостратешко“ учешће (енергетско, економско, културно и тек донекле, безбедносно) на Балкану, све избегавајући иоле веће конфронтације са атлантистима. При томе Русија користи своја три главна стуба утицаја: положај у међународној заједници (место сталне чланице СБ УН); историјску, културну и политичку повезаност са православним народима на Балкану и растући привредни значај Русије за државе са овог подручја. Њени приоритети према Балкану су, дакле, непромењени, али са жељом да се квантитативно интензивирају: 1) енергетска политика 2) „политика идентитета“ 3) безбедносна политика (коју омогућавају билатерални и мултилатерални аранжмани).¹² Њихова реализација, тек у случају реинтеграције највећег „Хартланда“ у оквиру пројекта Евроазијске уније, отвара простор за свеобухватно „улажење“ на простор балканског дела Римланда и тамошњу стратешку промену односа снага.

Велика већина ових дипломатско-политичких и економских политика потпуно је легитимна у међународној арени и свака суверена држава слободна је да их спроводи; штавише, већина ових активности само су део слободно-тржишне утакмице у којој учествују руски привредни субјекти који уопште нису стратешко-политички усмеравани. У готово свим њима Русија и њене компаније теже да се представе као кредибилан партер балканским државама. Стављајући економску сферу међу приоритетне, Русија је током друге деценије 21. века подстицала своје компаније да улажу у подручје Балкана кога подједнако виде културно блиским и економски исплативим. Ипак, како они макар мало мењају општу климу и односе које је до јуче красила (мање више силом и притисцима) наметнута западна хегемонија, они се од истог тог Запада третирају као тобоже „малигни“ уз често преувеличавање њиховог обима и домета.

12) Соколова Полина, Зборник радова „Русија и западни Балкан“, скрипта, Сарајево, 2010, стр. 27.

Енергетика је главно средство руске геоекономије којом она жели да увећа своје присуство у бројним регионима света. Осим економске добити, енергенти су се показали као једно од веома употребљивих дипломатских средстава за стварање стратешких партнерстава у савременим међународним односима. „Турски ток“ представља симетрични израз руске геоенергетске стратегије са циљем да одмени „Јужни ток“ чија је планирана изградња била обустављена због опструкција ЕУ (односно њених балканских чланица) а под снажним притиском САД.¹³ Наиме, Русија је почетком двехиљадитих година испод Црног мора већ изградила гасовод „Плави ток“ до Турске. На овај начин Русија је енергетски «везала» за себе свог старог историјског ривала и делом предупредила намере да се он искористи да и у будућности игра по руске интересе опаснију улогу у постсовјетским туркофоним републикама... Изградња „Турског тока“ испод Црног мора до турских територијалних вода треба да трајно запечати све могућности турског учешћа у енергетским плановима атлантиста, као и да отвори простор да се из њега издвоји енергетски крак који би, пролазећи кроз Балкан, надомести готово све оно што је пружао пројект „Јужни ток“: да створи стабилнију енергетску ситуацију у региону и тако појача руски утицај, те да се, преко Балкана, са југоистока допре до Мађарске и средњеевропског тржишта и на тај начин реализује један важан део ширег геоенергетског и геостратешког плана.»¹⁴ Рута овог гасовода гради се испод Црног Мора до турских територијалних вода, па одатле копненим делом Турске до Љуљ Бургаса, одакле би се један његов крак одвојио и кретао преко Бугарске и Србије, све до Мађарске.

Поред гасовода, руске компаније улажу на простору Балкана и у читав низ других, мање амбициозних пројеката везаних за производњу енергије пре свега у БиХ; Бугарској, Румунији и Србији где руске компаније поседују (негде мањински, а негде већински) удео у власништву тамошње

13) Изговор за опструкцију је био пронађен у условљавању „Гаспрома“ од стране Брисела и Софије ретроактивним прихватањем тз. „Трећег енергетског пакета ЕУ“ који обавезује раздвајање оператора транспорта гаса од произвођача/снабдевача гасом, што није било у конкретном руском случају.

14) Гајић Александар, „Актуелна геополитичка позиција Србије: између атлантизма, евроазијства и кинеског утицаја“, *Политика националне безбедности* 2/2018, ИПС, Београд, 2018, стр. 21-22.

електропривреде, нуклеарних електрана, бушотина, рафинерија, складишта енергената, као и ланаца бензинских пумпи. Западни аналитичари неретко сматрају да руски пословни субјекти користе куповине акција у компанијама у региону не само да би даље, „испод радара“, инвестирали у разне економске пројекте, већ и како би помогли да се повећа руска „мека моћ“ то јест културно-политички утицај на земље у региону. Тако се, као сликовити пример, често узимају руска улагања у Републику Српску, српски ентитет унутар БиХ, пре свега оне олигарха Рашида Сардарова који је од 2011. наводно инвестирао 800 милиона евра преко својих кипарских „офшор“ компанија у пет компанија за енергетику у Р. Српској; на исти начин се гледа и на највеће улагање руске компаније „Зарубежнефт“ у рафинерију нафте у Модричи која се сматра највећом руском инвестицијом у БиХ.

Русија је присутна у региону Балкана и финансијским инвестицијама мањег обима у Републици Српској, а већим у Хрватској. Руски банкарски гигант „Сбербанк“ (након куповине „Фолксбанке интернационал“, када је он стекао присуство у Средњој и Југоисточној Европи, пре свега у Чешкој, Мађарској, Словачкој, Словенији, Хрватској и Босни) све је присутнији на банкарском тржишту Балкана где израста у једног од највећих кредитора у региону. „Сбербанк Европа“ је давао позајмице највећој приватној компанији у региону, хрватском „Агрокору“. Када је „Агрокор“ фактички банкротирао, склопљен је споразум о реструктурирању дуга по коме су „Сбербанк“ и руска државна банка „ВТТ Банка“ стекли директно управљање над неколицином „Агрокорових“ филијала. Тиме је отворен пут за ширење руског економског утицаја у низу привредних грана, од пољопривреде до угоститељства, у које је пословно већ дуго био инволвиран „Агрокор“. Руске компаније, такође, имају значајне инвестиције у непокретности и туризам у неколико балканских држава, пре свега у Црној Гори и Бугарској. Постоје процене да је 40% објеката на јадранској обали у власништву Руса, као и око трећине свих страних компанија које послују у Црној Гори. Слично је и у Бугарској где, према неким проценама, преко 400 хиљада руских грађана има некретнине у приморским местима.

Србија и Македонија су типични примери стварног, доста ограниченог домета руског утицаја. Све до 2015. Русија није играла никакву активну улогу у македонској политици: тек након доношења «Тиранске платформе» која је водила ка формирању коалиције албанских странака и странке Зорана Заева са јасном про-НАТО агендом и перспективом конфедерализације земље (коју је гурала америчка политика), Русија се стидљиво и неуспешно покушала усмерити да оствари контакте са ВМРО, одлазећом странком са власти, и то у току свенародних протеста уперених против крајње сумњивих прозападних усмеравања македонске политике на уштрб државне суверености. У својој подршци протестима, Русија се показала неефикасна.

У вези са црквеним расколом између Српске православне цркве и ткз. Македонске православне цркве, Руска православна црква се појављује као посредник за превазилажење овог вишедеценијског спора. Ставови РПЦ су веома блиски СПЦ. Са друге стране, руски утицај у економији је изразито мали а инвестиције у македонску привреду су на симболичном нивоу, изузев у сектору енергетике (нафта) и фармацеутске индустрије. Македонија спада у земље на које Русија има минимални утицај, будући да између њих нема поручбина оружја нити споразума о војној и обавештајној сарадњи; у свим овим сегментима сарадње, Македонија је усмерена ка САД и Турској. Такође, Русија не финансира никакве активности који утичу на формирање јавног мњења у Македонији, поготово не улаже у тамошњи цивилни сектор. Не постоје ни огранци руских медијских кућа, банака нити енергетских гиганата у Македонији; сав информациони утицај руских медија у Македонију долази посредно, из околних земаља.

Србија се, са друге стране, пословично сматра централном земљом Балканског полуострва са којом Руска Федерација има најснажнију, вишедимензионалну стратешку сарадњу у политичком, економском и безбедносном смислу. Међутим, иако сви ови видови сарадње постоје, њихов домет је такође ограничен. Нема сумње да Русија користи своју позицију у СБ УН да чврсто подржава Републику Србији у вези са проблемом са КиМ, њеном јужном покрајином окупираном од међународних снага након НАТО агресије 1999. на којој су

етнички Албанци 2008. године самопрогласили независност. Несумњиво је и да Русија подржава војну неутралност Србије (али се не противи њеном приступању ЕУ) и нуди јој повољне аранжмане везане за куповину оружја и војне опреме. Русија је главни енергетски партнер Србије и близак трговински партнер будући на статус најповлашћеније нације коју Србија има већ више деценија при приступу руским тржиштима. Такође, опште су познате блиске културно-историјске везе две земље засноване на словенском наслеђу, историјском савезништву и православној вери које се брижљиво гаје. Сви ови нивои веза из руске перспективе представљају основу за сарадњу у којој Русија жели да оствари своје интересе и унапреди их на обострану корист. Свакако, Русија овде види простор да спречи оне процесе и утицаје које сматра лошим и погубним и за себе и Србију, тј. њихове међусобне везе, као што су притисци за напуштање војне неутралности и приступање Србије НАТО пакту у коме види главну стратешку опасност по свој интегритет и безбедност. Но, за разлику од западних партнера који Србију излажу читавом низу притисака без нуђења за узврат јасних и конкретних добити за Србију, Русија гаји супротан приступ: давања конкретних политичких, економских и безбедносних добити у циљу подршке Србији у истрајавању на оним становиштима који су у складу са интересима које Србија препознаје као своје и виталне. Србија, изложена притисцима са друге стране, често није у стању да прихвати све руске понуде (нпр. изградњу «Хуманитарног центра» у Нишу) како би избегла конфронтације са западним силама. Због тога обим сарадње са Русијом у пракси у многим сферама остаје ограничен.

Србија је, додуше, продала своју нафтну компанију НИС (и то у већинском уделу) руском «Гаспрому» будући да она зависи од увоза руске нафте и гаса те да стога са одобравањем гледа на изградњу гасних коридора који ће побољшати и српску енергетску безбедност. Мимо тога и једног броја инвестиција и путну инфраструктуру, остали крупни привредни подухвати већ дужи низ година су веома упитни, и развијају се по принципу: корак напред-корак назад. Руски привредни субјекти константно теже да постану присутни на српском простору – „пре свега да постигну то да буду третирани као равноправни

партнери у српској привредној утакмици, затим да одрже зарад њихових интереса потребан утицај на политички врх Србије везано за неке од важних видова међудржавне политичке сарадње, као и да сачувају - па и да поправе - понешто од присуства у традиционалној културној сарадњи. Све то се своди на нешто израженије присуство Руса у енергетском сектору, у дипломатској сарадњи (укључујући посете државних парламентарних, привредних и експертских делегација), те, тек од недавно, пословање руских банака на српском финансијском тржишту на коме у периоду после 5. октобра 2000. године дуго нису имали никакав приступ. У медијској и невладиној сфери те сфери озбиљног утицаја на домаће привреднике и овдашњи финансијски капитал, руски утицај је крајње рудиментаран, а неретко и осујећен, „сасечен у корену“ од стране евроатлантиста и њихових домаћих заговорника...Тек од недавно, на српском медијском подручју почиње да ради неколико озбиљнијих писаних медија (односно, да сарађују са домаћим писаним медијима) те представништва већих руских медијских кућа. Но, у „атлантизованим“ српским медијима (посебно оним електронским) они су и даље на самој маргини и представљају инцидентну, готово поткултурну појаву.»¹⁵

У Албанији не постоји никакав озбиљнији утицај Русије на тамошње политичке токове, а међудржавна сарадња је минимална (за разлику од пре 10 година када није ни постојала). Економски односи и енергетска сарадња су крајње скромни. Ова држава је у политичко-безбедносној и привредној сфери потпуности покривена утицајима САД и Турске. Штавише, Русија се у Албанији посматра крајње негативно, као историјски заштитник православних Словена са којима Албанци ван Албаније имају нерашчишћене територијалне размирице. Стога се руске намере да се односи са Албанијом врате у оквире који су постојали у периоду између 1948. и 1961. чине нереалним, јер Русија нема албанској страни да озбиљно понуди што јој њени главни савезници до сада већ нису, и то у већем обиму, већ обезбедили или понудили.

Односи Руске Федерације и Босне и Херцеговине тичу се пре свега једног од два њена ентитета, Републике Српске,

15) Гајић Александар, „Између евроатлантизма и евроазијства – положај савремене Србије“, *Култура Полиса* – посебно издање 3/2015, Култура полиса и ИЕС, Нови Сад, 2015, стр. 9-10.

са којим се значајније развијају мултидимензионални односи (у неким сегментима чак више него у Србији), док су са другим бошњачко-хрватским ентитетом, Федерацијом БиХ, билатерални односи много скромнији. Као и у Србији, између Републике Српске и Русије јачају привредни, политички и културни односи. Руски стручњаци чак врше сталне обуке полицијских формација у Р. Српској, а бројне су и оптужбе (и са Запада и из другог ентитета у БиХ) да се тамо врше обуке паравојних формација. Русија помаже Републици Српској у изради појединих законских нацрта (нпр. при изради Закона о невладиним организацијама), политички се подржавају позиције Р. Српске улагањем вета на све одлуке које против ње доноси «Савет за имплементацију мира» (РС), као и на одлуке унутар самих УН који означавају Србе и БиХ одговорним за наводни геноцид извршен током грађанског рата крајем 20. века. Такође, Русија подржава становишта Р. Српске којим се блокира улазак БиХ у НАТО. Привредна сарадња између Русије и Р. Српске је у успону, посебно у сектору енергетике кроз директна руска улагања у куповину тамошњих нафтних постројења (Модрича). Закључени су и билатерални споразуми о директном буџетском донирању Републике Српске од стране Руске Федерације, али они до сада нису реализовани.¹⁶

Односи са Хрватском развијају се само у економској сфери, док су у политичкој сфери на доста ниским гранама. Ово се тумачи како проукрајинским ставом Хрватске, тако и просрпским ставом Русије, али и јасним НАТО опредељењем Хрватске као чланице ЕУ. Привредно најзначајнија улагања су већ поменути кредити «Сбербанке» у «Агрокор» и делимично предузимање њених подизвођача и филијала од стране Руса. Као главни пословни партнер мађарске енергетске компаније МОЛ, «Газпром» има важну улогу и у активностима хрватске владе око враћања већинског власништва над хрватском главном компанијом у области енергетике, ИНА-ом. Осим тога, руске компаније су уложиле око 400 милиона евра у Хрватску, највише у банкарском сектору. Билатерална трговина је такође у благом успону: Хрватска извози робе у вредности од око 190 милиона долара, а увози робу из Русије која вреди нешто преко

16) „The Influence of external actor in the Western Balkan“, Konrad Adenauer Stiftung, Berlin, 2018, стр. 14-17. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=194afc48-b3be-e3bc-d1da-02771a223f73&groupId=252038 приступљено 05.06.2019.

300 милиона долара (углавном петролејске продукте). Иако се Хрватска као чланица ЕУ придружила санкцијама против Руске Федерација поводом конфликта у Украјини, Хрватска показује интересовање за продубљење заједничке привредне сарадње: постигнута је сагласност око изградње топлана и хидроелектрана у Хрватској са руским инвеститорима, а постоје планови у унапређењу трговине пољопривредним производима (који су, за сада, стопирани руским контрамерама на уведене санкције ЕУ, због чега Хрватска има знатну непосредну штету).¹⁷

Што се тиче Црне Горе, она је, као историјски блиска земља Русији, од времена стицања самосталности 2006. године имала значајне директне инвестиције из Русије у некретнине, тј. у туризам. Своју тешку индустрију и енергетику најмања земља на Балкану највише отворила је турским инвестицијама, поготово након повлачења руског капитала из учешћа у власништву алуминијумског комбината у Подгорици. У политичком смислу (и поред јасног проруског и анти-НАТО опредељења већине њеног становништва), режим у Подгорици је усмерен искључиво ка геополитичким интересима западних атлантиста, па је на тај начин ова земља „угурана“ у НАТО пакт мимо референдумског изјашњавања грађана. Руске безбедносне службе се неосновано криве за покушаје дестабилизације Црне Горе и припремање пуча против челника тамошњег режима, а монтирани судски процеси и медијска харанга све очигледније су антируски и антисрпски усмерени по једноставном принципу: свака критика режима сматра се као доказ деловања „малигног руског утицаја“ који је, истовремено, и главни основ за репресију и (што је још важније) - за потпуну амнестију свих режимских потеза.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У оквиру своје нове спољнополитичке стратегије примерене трансформацији савремених међународних односа у мултицентричном правцу, руска спољна политика сагледава Балкан као значајни простор својих ширих геостратешких интереса. Није нимало чудно зашто је то тако: захваљујући

17) Исто, стр. 21-25.

вековним културним, верским и политичким везама те сродностима, Балкан представља део европског простора који је културно-цивилизацијски најближи Русији. Ове везе су толико дубоке да често иду мимо официјелних политика коју Русија одржава са балканским државама. Због тога се у њима често може видети и оно чега, у ствари, нема: њиховог стратешко-политичког усмеравања и координисања зарад остварења неких дубљих геополитичких циљева.

Са свеопштим јачањем Русије у економском, политичком и културном смислу од почетка 21. века, природно је да су ојачале и везе са регионима са којима она има вишевековне јаке и дубоке везе, поготово ако су, услед неприлика које представљају историјски преседан, те везе биле пресечене или нагло ослабиле, као што је био случај са Балканом после 1990. године. Користећи пре свега своју нараслу економску моћ, Русија се у слободно-тржишној утакмици вратила на просторе које познаје и осећа их себи блиским. Ово је постепено довело да њеног растућег присуства у енергетском сектору, банкарству, директним инвестицијама и трговини те повукло интензивирање дипломатских, културних па и безбедносних веза са државама Балкана, а услед економске и безбедносне нестабилности овог региона за чије решавање Русија има своје интересе, као уосталом и све друге снажније државе у савременој међународној заједници.

Проблем је што западне силе остварење свих ових интереса перципирају као искључиво непријатељску делатност која подрива њихове регионалне позиције. Са друге стране, ширење НАТО-а и западно «новохладноратовско» понашање према Русији провозира руске одбрамбене реакције у виду жеље да се заштити од могућих претњи. Због тога Русија прибегава сходним контрастратегијама и гледа да искористи сва расположива средства на свим просторима који јој омогућавају такво деловање. Балкан својом геополитичком позицијом и културолошком ситуацијом, као и чињеницом да су западне силе на њему (привремено и углавном силом) успоставиле један проблематичан однос снага који оставља бројна незадовољства и ствара нове кризе, представља погодан, веома плодан простор за контрапозиционирање и деловање сила попут Русије. И као што је целокупна стратегија обновљене Русије заправо

реакција на претње које ширење једног агресивног савеза са простора Римланда ка «срцу копна» (па се у том смислу морају гледати намере Русије да сабере своје снаге и одбрани себе и своју интересну сферу кроз раздвајање сила које се придружују опкољавању Русије, веже их за себе и створи читав низ савезништава на ободу евроазијског копна), тако се и њена усмереност ка Балкану мора сагледавати као један побочни одраз ових настојања. Сматрати, како то на Западу експерти пречесто чине, да Русија гледа Балкан као главно место на коме она жели да се супротстави Западу (тј. ЕУ и НАТО-у) тако што ће закончити и преокренути целокупни евро-интеграцијски пројект, нетачно је и претерано. Јасно да Русија нерадо гледа на приступања балканских држава НАТО-у као претећој војној алијанси и да стога свесрдно подржава њихову неутралност (ако јој оне саме теже), јер оне тако остају у «пријатељској зони» уместо противничкој. Очигледно је да и Русија има своје јасне, принципијелне ставове у вези са кризама на Балкану (најважнија је она на КиМ) које сагледава и кроз призму својих интереса. Но, то не значи да она користи кризе за даљу дестабилизацију региона, пошто су све ове кризе настале и добиле своје димензије управо кроз инволвирање западних сила са циљем остварења њихових геостратешких интереса у региону. Но, западњаци прилике на Балкану мере двоструким аршинима: када створе кризе да би кроз њихов менаџмент оствариле своје интересе - онда то сматрају стабилизацијом простора, а када се други противе таквом инволвирању и манипулисању кризама, онда то називају – дестабилизацијом.

У том смислу и све квалификације о интензивирању дипломатске и обавештајне активности те коришћења руске „меке моћи“ под параванима економско-финансијских и енергетских аранжмана треба посматрати као претеране. За атлантисте, све осим непостојања било каквог, па и најбезазленијег, спонтаног присуства Русије и њихових пословних (па и културних) субјеката - сматра се претњом и „малигним утицајем“. А ови утицаји, изузев планова о изградњи енергетских коридора (код којих се може уочити у подтексту легитимни геостратешки интерес), у највећој мери спадају у категорију спонтаног, нестратешког деловања. Но, параноична визија коју пројектују алтантисти и њихови

вазални регионални играчи уплашени за очување својих интереса услед могућности постепене промене status quo-а и даље слика Русију као неког ко систематски квари „регионалну идилу“ у намери да створи стратешку противтежу Западу.

Стварност је, наравно, знатно другачија: од 2014. године, након ескалације грађанског рата која је отпочет у Украјини а потом и санкција које су земље Запада увеле Руској федерацији, «не само да су успорени већ и у извесној мери доведени у питање и евроазијски пројекат и целокупна руска, фазно усмерена геоекономска стратегија ка ободима копна – пре свега она окренута на запад, према Европи, то јест ЕУ, укључујући ту и у њу „неинтегрисане“ делове Балкана. Овакво изуђено стање приморало је Русију да своје амбиције о савезништву окрене од Европе на друге делове евроазијског Римланда – ка Кини, Индији, Ирану, па и Турској, те да делимично успори динамику евроазијских интеграција у самом „Хартланду“, пре свега веома тактички се односећи према тамошњој кључној централноазијској земљи – Узбекистану. Руско тражење и савезника и савезништава на ободу евроазијског копна надаље отвара бројна питања интересних перспектива ових других, потенцијално савезничких „евроазијстава“ са оријенталног Римланда, као питање везано за степен спремности Русије да им, у извесној мери и на извесне начине, прави уступке.»¹⁸

У овим приликама, Балкан се од стране Русије посматра као регион који нема приоритет и где је спољно-политичко и економско деловање добродошло у само ограниченом обиму, онолико колико се унапређују односи са државама са којима још увек постоје добри односи и перспективе, али због којих се не улази у дубље конфронтације са Западом јер за тако нешто Русија за сада нема ни довољно интереса ни снаге. Већина руске позорности и снаге окренута је ка постсовјетском простору и украјинској кризи, без чијег превладавања нема изгледа за заокруживање руске интересне сфере нити озбиљнијег геостратешког деловања ка западном, европском делу Римланда. У оваквим приликама, добродошла су јачања појединих привредних, културних и политичких веза са државама које имају по Русију повољне позиције (пре свега

18) Гајић Александар, „Између евроатлантизма и евроазијства – положај савремене Србије“, *Култура Полиса* – посебно издање 3/2015, Култура полиса и ИЕС, Нови Сад, 2015, стр. 12.

у односу на приступање НАТО-у и санкције уведене Русији). Русија прагматично користи своју међународну позицију (у првом реду ону у СБ УН) да узвратно одржи постојеће везе и одбрани интересе ових држава како се стање у региону не би додатно погоршало по руске интересе, али не пуно више од тога. Покушај промене односа снага у региону стварањем контратеже кроз свеобухватну интензификацију руског деловања до даљњег не долази у обзир.

Оваквим крајње обазривим и «дозираним» деловањем, Русија жели да одржи «на површини» поуздане сараднике који ће јој, узвратно, пружати дипломатску подршку на кључним међународним форумима. Она стога нема намеру да спречава балканске земље у њиховом приступању ЕУ нити да се томе противи (поготово због тога што је процес проширења ЕУ сам дуготрајно закочен због «замора проширења» који је наступио унутар саме Уније), за разлику од противљењу евроинтеграција Украјине или кавкаских држава које Русија види као директну претњу у свом «блиском суседству».

Повика на Русију због њеног (непостојећег или преувеличаног) утицаја на простору Балкана њој чак добро дође и да одвуче западни позор са много проблематичних простора, тамо где је Русија много дубље и директније инволвирана: на пример - у Јужној Осетији, у отцепљеним републикама у Донбасу или на деловањима везаним за сузбијање последица «обојене револуције» у Јерменији. Фаму о руском утицају неретко употребљавају и поједине балканске државе за своје интересе. Оне користе своје местимично интензивирање односа са Русијом (ткз. «играње на руску карту») као преговарачку тактику како би, заузврат, што више за себе извукле од Запада, пре свега од ЕУ, који на сваку руску акцију одговара против-мерама а на руске понуде својим понудама. Оне балканске државе које су Русији суштински ненаклоњене користе дискурс о «руској претњи» како би у недоглед прибављали подршку Запада за одржавање сопствених ауторитараца на власти и «прогледавање кроз прсте» за њихова регионална, углавном криминогена мешетарења. Све у свему, сви имају неки интерес да се преувеличава обим и домет руског утицаја на Балкану. Шта ће се, међутим, догодити ако се тај утицај заиста интензивира и Русија почне да, у по себе повољнијим

приликама, снажније реализује своје геополитичке планове на Балкану – још увек остаје велика непознаница.

ЛИТЕРАТУРА

Aron Leon, „The Putin Doctrine“, *Foreign Affairs*, Council of Foreign Affairs, New York, March 2013, <http://www.foreignaffairs.com/articles/139049/leon-aron/the-putin-doctrine>

Гајић Александар, „Актуелна геополитичка позиција Србије: између атлантизма, евроазијства и кинеског утицаја“, *Политика националне безбедности*, 2/2018, ИПС, Београд, 2018.

Гајић Александар, „У геополитичком процепу: Србија између ЕУ и Евроазијске Уније“, *Зборник Србија и евроазијски геополитички простор* (ур. Степић М., Ђурић Ж.), Институт за политичке студије, Београд, 2013.

Гајић Александар, „Између евроатлантизма и евроазијства – положај савремене Србије“, *Култура Полиса – посебно издање 3/2015*, Култура полиса и ИЕС, Нови Сад, 2015.

Lederer Ivo, *Russian Foreign Policy – Essays in Historical Perspective*, Yale University Press, New Haven and London, 1962.

Mike Pence, in Montenegro, „Assures Balkan of US’s support“, *New York Times*, 08.02.2017. <https://www.nytimes.com/2017/08/02/world/europe/pence-montenegro-markovic-nato.html>

Поповић Василиј, *Источно питање*, Геца Кон, Београд, 1928.

Радун Бранко, „Русија и Балкан преко Београда“, *Фонд стратешке културе*, 24.04.2012, <http://srb.fondsk.ru/news/2012/04/24/russia-i-balkan-preko-beograda.html>

Соколова Полина, *Зборник радова Русија и западни Балкан*, скрипта, Сарајево, 2010.

Степић Миломир, „Могућност симбиозе српских и руских геополитичких интереса на Балкану“, *Национални интерес*, 1-2/2009, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

Степић Миломир, „Савремени економско-географски и геополитички положај Србије“, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004.

The Influence of external actor in the Western Balkan, Konrad Adenauer Stiftung, Berlin, 2018, . https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=194afc48-b3be-e3bc-d1da-02771a223f73&groupId=252038

*Aleksandar Saša Gajić***RUSSIAN FOREIGN POLICY AND ITS GEOPOLITICAL INTERESTS IN THE BALKANS****Resume**

For Russia, Balkan represents a region of great historical and cultural-religious significance, so the Russian media and public diplomacy see relations with it as very close and significant. The Paper observes Russia's foreign policy and scope of its influence as well as its geopolitical interests in the Balkans. The first part of the Paper deals with the classic geopolitical position of the Balkans from the perspective of Russia's foreign policy and gives a brief historical overview of the Russian influence in the Balkans since the times of solving the "Eastern Question", through the epoch of World Wars and the Cold War up to the post-Cold War period. Then the real scope of Russian foreign policy in contemporary conditions in the Balkans is being analyzed. Recognizing its considerable limitations, the final part of the Paper gives an explanation of what geopolitical circumstances are causing it as well as why Russia's influence (often called "malignant") is exaggerated in the Balkans.

Keywords: *Russia, foreign policy, Balkans, Eurasia, geopolitics, regional security, geoeconomics*

* Овај рад је примљен 4. октобра 2019. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције, 20. октобра 2019. године.